

● **Profesoři ekonomům, ekonomové profesorům a také národ sobě**

Autor: Daniel Tácha, 04. 02. 2008

Je pošetilé pokoušet se srovnávat profesora ekonomie Jana Švejnara a profesora ekonomie Václava Klause jako dva profesory ekonomie.

Zatímco Václav Klaus se profesorem stal, až když byl premiérem, Jan Švejnar byl vždy hlavně profesorem. Zkušenosti i kariéry obou prezidentských kandidátů se proto natolik odlišují, že každý pokus o jejich srovnání jako ekonomů se stává nesmyslným.

Václava Klause můžeme proto jen charakterizovat jako reálnou politikou ostříleného starého psa, který pokud nyní v prezidentské volbě vyhraje, stráví ve vrcholné politice téměř čtvrt století. Jana Švejnara zase jako salonního ekonomického experta, který i když je od roku 2003 členem dozorčí rady Československé obchodní banky, nemá příliš reálných zkušeností ani z byznysu, ani z politiky. Zatímco Klaus byl ministrem, premiérem, předsedou parlamentu a nakonec i prezidentem, Švejnar prozatím „jen“ spoluzaložil a spolufinancuje pražské vědecké pracoviště Univerzity Karlovy a Akademie věd – CERGE-EI a Institut Williama Davidsona Obchodní školy na Michiganské univerzitě.

Švejnar i Klaus jsou makroekonomové, tedy lidé zaobírající se hlavně státně-politickým přerozdělováním bohatství a státními intervencemi do ekonomiky. Možná i proto jsme se nakonec o jejich srovnání pokusili. Oslovili jsme několik renomovaných českých ekonomů. A byť jsme jim nediktováni úhel pohledu, z kterého by se mohli tohoto úkolu zhostit, všichni odmítli. Buď kvůli zatíženosti spoluprací s Václavem Klausem, ale ještě častěji proto, že Jana Švejnara prostě neznají. „Jeho krátká vyjádření pro média z poslední doby nestačí na to, abychom si o něm udělali nějaký obrázek,“ znělo často na Švejnarovu adresu.

Nakonec jsme však uspěli. Nejen o obou kandidátech jsme hovořili s **profesorem ekonomie Milanem Zeleným**, českým emigrantem, který od roku 1967 žije v USA a v současnosti střídavě působí na české Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, čínské univerzitě Xidian University v Xi'anu a Fordham University at Lincoln Center v New Yorku. Zelený platí od roku 1989 za jednoho z nejostřejších kritiků českého způsobu ekonomické transformace, ale i poměrů v zemi. Na toto téma vydal i několik knih.

„Zlatá 90. léta“

Začněme u Švejnara. Zelený na něj vzpomíná v souvislosti s českou ekonomickou transformací, která byla často označována jako „šoková terapie“, takto: „Švejnar nevystupoval samostatně, nepředkládal své strategie a návrhy, byl ve vleku Klause, Dyby, Třísky a jim podobným. Vím jen, že v Columbia Journal of World Business – tehdy jsem na Columbia University působil – uveřejnili s Dybou a ostatními článek charakterizující „šokovou terapii“ jako jedinou možnou cestu.“ Zelený je proto přesvědčen, že Švejnar patří, zejména díky svému souhlasu s tehdejšími událostmi, ke spoluvůrcům české transformační koncepce.

Tomu odpovídá i to, že Švejnar sám sebe v minulosti označoval za jednoho z jejich architektů. To už ale neplatí. V nynějším střetu s Klausem, který Švejnarovi autorský podíl na transformaci upírá, svá slova mírní. Říká, že se „podílel na diskusi o transformaci“. Ostatně, není se čemu divit, transformaci využívá ve svém boji proti Václavu Klausovi. Česko podle něj přispělo do světového slovníku slovy robot a tunelování. Ztráty při privatizaci dále označuje za krádeže. Tento svůj názor však Švejnar formuloval až nyní. Například loni v deníku MF Dnes napsal: „Kupónová privatizace byla a je náročná na to, aby fungoval silný právní systém a efektivní dohled, jinak není úspěšná. Lidé mohou zcizit majetek, tunelovat, a to se u nás dělo. Mezi vítězi byli i ti, co měli ostré lokty, ale byli zároveň ochotni podstoupit akce, které nebyly v souladu se slušným standardem západní společnosti. Vítězili

často na úkor těch, kteří jako podnikatelé a lídři mohli být lepší, ale nebyli ochotni zcizovat majetek a tunelovat.“

Milan Zelený ale k Švejnarovu postoji poznamenává, že je škoda, že se takto nechává slyšet až v posledních letech. „Na počátku 90. let bylo přece i mlčení a pasivita znakem souhlasu s podivnými transformačními postupy. Je bizarní dnes brojit proti věcem, o nichž se dlouhá léta v Česku mlčelo; to je jako mlátit vraty, když už koně dávno vyběhli ze stáje.“

Samotný Václav Klaus diskuze o chybách, které se staly při přechodu centrálně řízené ekonomiky na tržní ekonomiku, nemiluje. Přimět ho ke kritickému pohledu na 90. léta je tak v realitě téměř nemožné. O tehdejších chybách mluví jako o „kamíncích na široké a jedině správné cestě“, jindy argumentuje: „Konsolidační agentura vykazala ztrátu 236 miliard korun, to je 7 procent HDP. Tyto věci byly ztrátami v reálné době. Zvolená metoda transformace způsobila, že byly menší než v kterékoli jiné postkomunistické zemi.“ A dodává: „Jsem o tom připraven jakkoli dlouho s kýmkoli hovořit...“

Dejme tedy slovo znovu Milanu Zelenému. „Čtyřicet let jsme si říkali, že to patří nám všem, a teď si na to vydáme papír! Tímhle Klaus odstartoval v roce 1990 myšlenku kupónové privatizace na Karlově univerzitě – za frenetického potlesku tehdejších studentů a profesorů. Jeho maoismus byl naprosto nečekaný. Pak přišla privatizace veřejnou aukcí za hotové – což bylo prosté a radikální předání národního majetku do rukou mezinárodních mafií a komunistických sítí. Nikdo jiný, nikdo poctivý tehdy takovou hotovost prostě neměl. Anebo jeho slavné: ‚Neumím rozpoznat špinavé a čisté peníze. Stovka je stovka.‘ Tohle zase odstartovalo bezuzdnou korupci a rozkrádání, kterými trpíme dodnes,“ říká Zelený, který však odmítá, že by Václavu Klausovi nedokázal připsat i zásluhy. „Václav Klaus mi v žaludku neleží, ani tehdy, ani nyní. Oba jsme studovali na stejné škole a pracovali na stejném pracovišti Československé akademie věd. Ale byl to přece on, kdo byl hlavním nositelem – a vzhledem ke své pozici i vykonavatelem – programu ekonomické transformace na počátku 90. let. A bohužel, příliš mnoho českého majetku bylo rozkradeno. Na tato a podobná myšlenková selhání je třeba poukazovat neustále. Pro mě je mysterium spíše to, že jeho ideje neleží v žaludku většině lidí.“

Zelený neví o tom, že by Švejnar, který nyní Klause za chyby v 90. letech kritizuje, vyslovoval své výhrady dříve. Také dodává své vlastní vysvětlení, proč k oněm chybám vůbec došlo. „S transformací pospíchaly komunistické nomenklatury, které chtěly co nejdříve transformovat svůj politický vliv, vztahy a moc do vlivu, vztahů a moci hospodářské. Nemíním zde ty tvrdohlavé lidi z dnešní KSČM, ale právě ty, kteří pružně z KSČ vystoupili a prosákli do všech ostatních stran, kde se stali fanatickými vyznavači volného trhu, tedy trhu umožňujícího neprůhledné finanční machinace, korupci a tunelování,“ vysvětluje.

Podle něj to byl právě a hlavně Klausův transformační scénář (šoková terapie, nepromyšlená kupónová privatizace), který urychlil vytunelování české ekonomiky a její převod do rukou mafií a bývalých komunistů – a přes ně následně do rukou zahraničních investorů a spekulantů. „Dnes je většina bývalých komunistů za vodou, a o to vlastně šlo,“ myslí si Zelený.

Jak jinak ale?

V tuto chvíli se dostáváme do roviny, zda se při přechodu centrálně řízené ekonomiky na tržní dalo použít jiných modelů, než které volil Klaus. Svůj názor na to má i Jan Švejnar. „Mělo docházet k úzké spolupráci mezi právníky a ekonomy, zákony měly být formulovány jednoduše a jasně,“ tvrdí. On sám pak podle svých slov vždy propagoval takzvanou labor managed economy, tj. podíl zaměstnanců a odborů na chodu továren. Varoval také třeba před možnostmi koupě státních podniků manažery za neúměrně nízkou cenu, před zakládáním polofiktivních nebo fiktivních společných podniků se zahraničními partnery, odčerpáváním kapitálu do zahraničí či skupováním kvůli pozemkům. Upozorňoval i na spojení komerčních bank s výkonností silně zadlužených a problematických podniků.

Podle Zeleného to však není pravda, anebo byl Švejnar až příliš tichým kritikem. „V polistopadové politice se neangažoval, v médiích se neukazoval, do novin nepsal. Z USA ho také neznám, v exilové politice se neangažoval vůbec, v ekonomice sledoval spíše makroekonomická témata: znám pouze jeho některé články s Dybou, Terrellovou, jeho ženou. Vždy šlo spíše o analýzu dat z minulosti, velmi málo ohledně vizí do budoucnosti.“

Sám Václav Klaus k tématu 90. let na začátku tohoto roku vydal spolu s ekonomem Vladimírem Tomšíkem z Centra pro ekonomiku a politiku knihu Makroekonomická fakta české transformace, v níž zvolené postupy obhajuje. „Bylo to neopakovatelné období. U nás mimořádně úspěšný přechod, mnohem úspěšnější než v okolních podobných zemích,“ hájí svou pravdu Klaus, podle kterého je nefér, když je transformační období spojováno jen s tunelováním a kradením. A trvá i na tom, že tehdy zvolená cesta byla v ten moment jediná možná.

Milan Zelený ale považuje Klausovy názory za mylné. „To Klausovo ‚Jsme na tom lépe než Bulharsko‘ nastavilo příčku hodně nízko, jako při limbo-tanci. Měli jsme ale i jiné tradice než dnešní provincialismus: Baťovo ‚To nejlepší na světě nám úplně stačí‘ jako by bylo ambicí úplně jiného národa,“ říká. Podle něj důsledky špatně nastavené transformace pocítujeme dodnes. Hlavní chybou transformace podle něj byla netrpělivost a neudržení českého majetku v zemi tak, aby jej mohli Češi používat pro své podnikání. „Výsledkem je, že nyní žijeme pouze z mezd, nemáme svoji vlastní třídu národních kapitalistů jako před válkou. Proto dnes přicházejí všichni podnikat k nám, ale my nejdemo podnikat k nim,“ myslí si Zelený.

Kdo si ale pamatuje tehdejší dobu, může namítnout, že tehdejší Československo, později Česká republika možná neměla vzhledem ke své nekonkurenceschopnosti jinou cestu. Kuponová privatizace a následné ovládnutí strategických odvětví zahraničními firmami se tak v tu dobu mohlo jevit jako nutnost.

Zelený však ani v tomto ohledu neváhá. Další Klausovou chybou byl tento jeho názor: „Vždyť je to jedno, co vyrábíme. Myslel tím, vždyť je to jedno, hlavně, že se to prodá. Není to jedno, co vyrábíme. Cesta zpět, od montoven k něčemu více anebo od zahraničního k národnímu kapitalismu (a kapitálu) je omezena ztrátou potřebných znalostí a schopností. Navíc již nejsme ani ta montovna, ale stále více skladiště a překladiště globálních dodavatelských řetězců. Země, která jednou přestane vyrábět televizory, se pro ztrátu znalostí již k jejich výrobě nevrátí.“

Podle Zeleného česká ekonomika roste (ve smyslu HDP) jen díky zahraničnímu kapitálu a zahraničním vlastníkům. „Není to tedy náš růst, ale jejich růst, odehrávající se na našem území. Stovky miliard odcházejí ročně do zahraničí – ne jako naše investice, ale jako zisky a dividendy zahraničních vlastníků.“ Pouze v tom Zelený přiznává Kalusovi zásluhu. „Oživení výkonu zahraničních podniků na území ČR je ve své podstatě opravdu zásluhou Klause, který jim ty podniky tak rychle a bezpodmínečně za malý peníz či zadarmo předal. Vlády ČSSD jen v této pochybené politice rozprodejů do zahraničí pokračovaly, ne z ekonomických, ale z politických důvodů,“ dodává.

Sám Václav Klaus na Zeleného dlouhodobou kritiku a předkládání alternativ hlavně z počátku 90. let nikdy přímo nereagoval s výjimkou rozhovoru, který poskytl Občanskému deníku v prosinci roku 1990: „To je totiž takový zajímavý člověk, který se někdy v 60. letech zabýval výpočetní technikou a matematikou. Odjel do Ameriky, tam se tím zabýval dále. Nikdy se nezabýval ekonomikou, a teď najednou se doba pohnula a on se rozhodl vrátit se do Československa a udílet nám rady o ekonomii. (...) To je taková novinka a vůbec velkánský problém, že se nám sem ze Západu vrací spousta lidí, kteří najednou poznali, že i na tom Západě je to otázka trhu. (...) Najednou se stalo něco ve východní Evropě, a tak sem putují a doufají, že by tady v těch nevinných časopisech – jako je Rudé právo a podobné – mohli zase ty myšlenky, když už je neprodají za dolary, že by je mohli prodávat alespoň za koruny. (...) Když se mne v USA ptali, co nám ztěžuje reformy, tak jsem odpověděl: Vy nám sem posíláte lidi, kteří se neuplatní u vás, aby nám pletli hlavu,“ uvedl tehdy Klaus.

Švejnar nebo Klaus?

„Rozhodl jsem se kandidovat na funkci prezidenta, protože chci nabídnout alternativu k obsahu i stylu výkonu této funkce. Chci být prezidentem, který reprezentuje otevřenou, moderní, dynamickou a zdravě sebedvědomou republiku,“ uvádí na svých internetových stránkách Jan Švejnar.

Proč? Kde se u něj tato ambice tak náhle vzala? Je spíše neznámý v Česku i v československém americkém exilu, hodnocen je jako nevýrazný a politicky spíše pasivní profesor, který se ale náhle „probudí“, je ochoten se vzdát amerického občanství a začne se profilovat jako soupeř Václava Klause. „Určitým klíčem k mysteriu Švejnarovy ambice může být i to, že má za ženu starší, ambiciózní Američanku, která se jako K. Terrell často podílí na spoluautorství jeho publikací. Nic lepšího mě nenapadá, protože Jan Švejnar sám nenabízí žádnou strategickou vizi národní či hospodářskou, pouze deklarovanou ochotu sloužit na Hradě. To Česko dnes potřebuje nejméně,“ myslí si Zelený.

Žádnou novou vizi ale nenabízí ani Klaus. Angažuje se spíše v komentování klimatických změn, nehezké architektury knihoven a počtu stránek ústavy EU. Politická scéna tak dostává volnou ruku.

Klaus se však podle Zeleného politikům spíš zamlouvá, protože je pro ně neškodný. A ještě ke Švejnarovi: „Má proti Klausovi výhodu ve svých zahraničních zkušenostech, americkém občanství a větším globálním rozhledu. Těchto výhod je však ochoten se vzdát a své zkušenosti i názory potlačit za účelem naplnění svých anebo rodinných ambicí. Pak by ovšem ani on nepřinesl na českou scénu nic nového, kromě tolik potřebného slušnějšího a skromnějšího chování. Již proto bych pro něho volil, kdybych mohl,“ říká Zelený.

Co říci na závěr? Politický styl Klause a Švejnara jsou si v současnosti velmi podobné. Snaží se vyjít se všemi politickými stranami, tudíž jsou velmi omezeni ve vyjadřování svých skutečných vizí, motivací i cílů. To je dáno do velké míry systémem, ve kterém jsou nuceni operovat. Všechny české hlavní politické strany dlouhodobě občanům ve svých programech slibují přímou volbu prezidenta, občané se jí však prozatím nedočkali. Prezidentská funkce zůstává tak spíše ceremoniální a vzhledem ke způsobu její volby poplatná politickým stranám, nikoli občanům. „Změna tohoto stavu je stále v nedohlednu, volání po přechodu k přímé demokracii je sporadické a slabé. Ještě dlouho se bude rozhodovat o nás bez nás, ještě dlouho zůstaneme pouhými diváky ve vlastní zemi, v té naší specifické hře na demokracii,“ uzavírá svůj komentář pro CBW k současné prezidentské volbě Milan Zelený.